

УДК: 37.035.6(477)

РОЗРОБКА МОДЕЛІ ГУМАНІСТИЧНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ І ВИХОВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ

О.В.Столяренко

***Анотація.** Стаття присвячена науковому аналізу проблеми створення моделі формування гуманістичних взаємовідносин у загальноосвітньому навчальному закладі і виховання на цій основі ціннісного ставлення до людини; пошуку найефективніших педагогічних засобів та методики оптимізації процесу створення сприятливих умов для гуманістичного виховання.*

***Ключові слова:** ціннісне ставлення до людини, толерантність, міжособистісні відносини, сензитивність, особистісна модель взаємодії, інноваційні форми і методи виховної роботи, рефлексія, саморегуляція, емпатія.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы формирования межличностных взаимоотношений посредством воспитания ценностного отношения к человеку. Анализируются вопросы гуманизации учебно-воспитательной деятельности, от чего зависит проявление ценностного отношения к человеку в конкретных жизненных ситуациях.*

***Ключевые слова:** ценностное отношение к человеку, толерантность, межличностные отношения, сензитивность, личностная модель взаимодействия, инновационные формы и методы воспитательной работы, рефлексия, саморегуляция, эмпатия.*

***Summary.** In the present article the model of making tolerant relationships between teachers and pupils on the value approach to a person principle is described and analyzed. It is concerned with the efficient teaching methods and techniques that can be helpful in the process of providing favorable conditions for humanistic education in secondary schools.*

***Keywords:** tolerance, interpersonal relationships, sensitivity, personality-oriented interaction, reflection, self-control, accepting, empathy.*

Постановка проблеми. Молодь – це наше майбутнє. Школа орієнтує вихованців на гуманістичні цінності. Демократичні тенденції розвитку українського суспільства, інтеграція у світове співтовариство, загострення глобальних проблем людства зумовили об'єктивне зростання ролі моральних засад функціонування, спрямування зусиль на формування навиків толерантних взаємовідносин, ціннісного ставлення до людини. З цією метою школі мають бути запропоновані

оптимальні шляхи розв'язання цих завдань. Для цього зусилля науковців і педагогів-практиків, перш за все, спрямовані на розробку і апробацію інноваційних моделей, ефективних форм і методів виховання.

Аналіз останніх досягнень напряму досліджень. В сучасних умовах виховний процес потребує оновлення на користь гуманістичних пріоритетів. Дослідження науковців з проблем формування духовних цінностей школярів, морального розвитку особистості, гуманістичного виховання мають велике практичне значення. Вони містять нові підходи, пропозиції, цікаві ідеї. Найбільше праць з обраної тематики належить відомим ученим, таким як І.Бех, О.Вишневський, Н.Волкова, С.Гончаренко, Н.Дем'яненко, Т.Дем'янюк, О.Дубасенюк, І.Єрмаков, С.Карпенчук, В.Лізінський, Ж.Омельченко, О.Савченко, О.Сухомлинська, Е.Помиткін, К.Чорна та багатьом іншим.

В основі розробки концепцій моделей гуманістичного виховання лежать ідеї детермінованості морального розвитку особистості характером її ставлень до світу, природи та до інших людей; погляди, що характеризують процес соціалізації учнів (Б.Вульф, І.Кон, А.Мудрик, Л.Новіков); сукупність ідей діалогової концепції (М.Бахтін, В.Біблер, А.Мейер); загальні положення теорії установки (Б.Величковський, Д.Кемпбелл, Ш.Надірашвілі, Г.Олпорт, В.Судаков, Д.Узнадзе, У.Фьюзон), обґрунтування соціальної установки (А.Леонтьєв, В.Мясіщев, Д.Узнадзе, В.Ядов); ідей про взаємовідносини значимих інших (референтності) (Б.Ананьєв, Л.Божович, А.Кронік, М.Лісіна, Б.Ломов, Н.Обозов, А.Петровський, Б.Поршев); теорії представників гуманістичного напряму у педагогіці (К.Вентцель, С.Гессен, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Ш.Амонашвілі); визнання ролі активності самої особистості в її власному розвитку; інтегральні філософські положення про загальний зв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів розвитку суспільства, про роль особистості в цих процесах; сучасні дослідження з проблем толерантності (Р.Валітова, Д.Зінов'єв, В.Лекторський) та її концепції у поглядах Г.Солдатової, Є.Клепцової, А.Байбакова. Велику роль у розробці гуманістичних моделей взаємовідносин відіграють етичні ідеї філософії ненасилля (Р.Апресян, М.Ганді, А.Гусейнов, Г.Джибладзе, Р.Люхіна, А.Калінін, Б.Картер, С.Малков, А.Огурцов, М.Степанянц, В.Стьопін, Л.Толстой, Г.Торо, Е.Хардт, Дж.Шарп, Н.Шкловєр), педагогіки ненасилля (А.Козлова, В.Маралов, В.Сітаров), педагогіки культури миру (М.Кабаченко, М.Ліпман, Є.Соколова, З.Шнекендорф).

Мета статті. Аналіз теоретичних основ, визначення вихідних положень, що слугували науково-методичною базою побудови моделі ефективного розвитку утворення, що конструює толерантні взаємовідносини на основі ціннісного ставлення до людини.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, ми звернулися до виявлення сутності провідних термінів. Так у філософії розуміння *моделі* порівнюється із замісником оригіналу (у пізнанні чи на практиці). Із французької (*modulus*) – зразок. Модель – це будь-який: уявний чи знаковий образ оригіналу (відображення об'єктів і явищ у вигляді описання, теорій, схем) [9]. Поняття моделі як образу розглядається у психолого-педагогічній літературі. Так В.Сафронова називає її аналогом оригіналу і вважає одночасно і засобом, і об'єктом дослідження [15; 42]. На думку І.Носса і Н.В.Васіна, моделювання виступає методом наукового пізнання світу і може визначатися представленням об'єкта моделлю, з допомогою якої можна отримати про нього інформацію (Б.Советов, С.Яковлев); модель виступає відображенням фактів, речей, відношень певної галузі знань (за Г.Клаусом) у спрощеному, більш наочному вигляді [11; 202]. Із існуючих типів моделей (фізичний, математично-речовий, логіко-математичний) останній найчастіше використовується у психолого-педагогічних дослідженнях. Для його побудови, перш за все, необхідно виявити усі фактори, змінні величини, які впливають на основні процеси, які знаходяться в полі зору дослідника. І, враховуючи те, що він належить до класу знакових моделей, аналіз здійснюється з допомогою точних засобів [11; 204].

Створення педагогічно доцільної й ефективної виховної системи, в основі якої лежало б ціннісне ставлення до людини, неможливе без спеціальної діяльності, спрямованої на її моделювання. Визначальною рисою є те, що у загальноосвітній школі до нього долучаються всі учасники виховного процесу (і не лише педагоги, учні, а й батьки та інші зацікавлені особи). Тому ми опиралися на ідеї відкритої школи. Адже соціокультурна та духовно-моральна ситуація в Україні все чіткіше відображає стійкі позитивні тенденції розвитку гуманістичного виховання учнів як полікультурного процесу, що відображає усі новітні демократичні, інтеграційні тенденції, характерні для нинішнього стану соціуму, реагує на зміни, які відбуваються в світі. Наш час характеризується зміною парадигмальних засад і обґрунтуванням правових норм виховання, доланням моноідеологічних установок на його цілі і зміст. Одночасно відбувається переосмислення і масове визнання таких ціннісних пріоритетів, як різноманіття стратегій в умовах варіативності гуманістичних виховних

систем, підтримка авторських програм і проектів в загальноосвітніх навчальних закладах, нарощування потенціалу взаємодії суб'єктів соціокультурної сфери в реалізації різних за масштабами, функціональною специфікою і технологіями цільових соціально-педагогічних програм державного та регіонального рівня. Звертання уваги на ці позитивні зрушення, які підтверджують надійний курс на стійкий розвиток гуманістичного виховання як загальнонаціонального пріоритету, що одночасно означає утвердження важливості формування гуманної, толерантної особистості на основі ціннісного ставлення до людини, вимагає підкреслення того факту, що динаміка розвитку прогресивних тенденцій у цій сфері, на жаль, ще й досі стримується уявленнями, які традиційно вкорінилися у суспільній свідомості, про виховання в його «школоцентристській» інтерпритації як про «компонент, який супроводжує процес навчання», як складову частину освітніх послуг [17;18]. Проте, наукові дослідження, затверджені комплексні програми у сфері розробки фундаментальних і прикладних проблем формування здорової у фізичному і моральному плані особистості [6,12,13], а також успішні у багатьох регіонах України інноваційні пошуки ефективної організації і моделювання виховання сприяють поступовому нівелюванню вказаних вище обмежень і розширенню його ціннісної соціальної бази як відкритої соціокультурної системи [4,5,6,8,12,13]. Особливо цінним є те, що базується воно на гуманістичних ціннісних пріоритетах, акцентованих на духовно-моральну сферу особистості, основу якої складає феномен громадянськості: суспільне благо і права людини, свобода вибору на базі усвідомленої законслухняності, соціальна справедливість і рівність, моральність і чесність у будь-якій діяльності, патріотизм і толерантність [17;19].

Розглядаючи гуманістичну модель виховної роботи школи як відкритої системи, ми поставили за мету визначити педагогічні умови ефективного формування в учнів ціннісного ставлення до людини. Процес навчання в школі як в освітньо-виховній установі створює можливості для розвитку в учнів активності у сфері пізнання і частково у практичній діяльності, але не завжди сприяє налагодженню толерантних міжособистісних взаємовідносин. Міра реалізації цих можливостей пов'язана з формами взаємодії, використовуваними педагогами у навчально-виховному процесі. У ході дослідження ми виявили, що найбільш поширеними в шкільній практиці є фронтальні та індивідуальні форми. Проте оптимальними для проявів моральної активності учнів є саме групові форми, розповсюдження яких стримується тим, що в теорії і методиці навчання клас фактично не розглядається ні як група, ні як колектив, а в теорії виховання пізнавальна діяльність не визнається в якості базового чинника для об'єднання і розвитку класного колективу. Як наслідок, навчально-виховний процес з його класно-урочною системою не може стати умовою реалізації активності у сфері пізнання і морального розвитку для досить значної частини школярів, що призводить до проявів егресивної поведінки по відношенню до освіти і навчання, тобто, тактики уникнення від виховного впливу, чим принижує роль школи як освітньо-виховної установи у процесі виховання людини і соціалізації особистості в цілому [10, 154]. Ми також виявили, що ті масові форми, які переважають у виховній практиці, об'єктивно не сприяють встановленню дружніх зв'язків, гуманних взаємовідносин, виникненню почуттів прихильності між учасниками творчих справ, розуміння один одного, не дивлячись на зусилля і суб'єктивні наміри педагогів. Крім того, створюючи об'єктивні можливості для реалізації школярами активної життєвої позиції лише в інституційному спілкуванні, ще й досі доволі обмежені можливості у сфері неформального спілкування, гри, соціально корисної діяльності; а також, не враховуючи соціально-психологічних змін у спрямованості активності школярів у процесах пізнання і участі у різних формах діяльності, організовувана педагогами життєдіяльність частково вступає в суперечність з реальним життям школярів. Як результат і в цьому випадку можна констатувати наявність фактів егресивної поведінки учнів, що знижує виховний вплив школи як організації на формування моральної особистості і на соціалізацію в цілому. Навчальний заклад, шкільний колектив (як соціально-психологічна група), виступає соціальним простором найчастіших контактів школярів. Вона створює можливості для реалізації ними активності в сферах міжособистісних відносин, залежно від того, наскільки інтенсивно і з ким взаємодіє учень.

Ідеї «відкритої», громадської школи, громадянського виховання набули поширення в багатьох державах світу. Але найбільшого світового визнання отримали ідеї вальдорфської педагогіки. Не зважаючи на те, що перша така школа була створена ще у 1919 році Рудольфом Штейгером (1861-1925) у Вальдорфі (поблизу Штутгарта) у період реформаторського соціально-педагогічного руху 20-х років, який характеризувався пошуками і експериментуванням нових типів шкіл (школи-громади, сільські виховні школи-інтернати, відкриті, автономні, вільні школи, центри інтересів), педагогічні пошуки того періоду виявилися актуальними і сьогодні. Співзвучні названим є провідні ідеї створення моделей нових шкіл: демократизація виховного процесу, формування толерантних взаємовідносин, розширення дитячого самоврядування, партнерський стиль спілкування між

учителями та учнями; культурологічний підхід, вивчення людини як носія традицій свого часу; створення сприятливих умов для гармонійного розвитку вихованців, індивідуалізація; посилення громадянського виховання, запровадження курсу «соціальної науки», виховання у душі співдружності і загальнолюдських ідеалів (правди, добра, краси і свободи). Образ вальдорфської педагогіки охоплює не лише школи, а й дитячі садки, реабілітаційно-педагогічні установи, а також широку видавничу діяльність: книжкові серії і брошури для педагогів, психологів, лікарів, батьків. Він виступає прообразом моделі «відкритої школи». «Вальдорфська педагогіка – це взагалі ніяка не педагогічна система, а мистецтво розвивати те, що є в людині. По суті вальдорфська педагогіка... прагне до пробудження... І спочатку повинні активізуватися вчителі, які надалі мають стимулювати молодь... до толерантних взаємовідносин з представниками інших культур, оскільки людство відмежоване від потоку світового розвитку, який стрімкою ходою досягає нових вершин... Вальдорфська педагогіка – це «мистецтво», яке здатне відшукувати в людині все нові й нові риси» [21; 577-578].

У наш час змінюються цілі освіти, які визначають інноваційну сутність виховного процесу як відкритої системи, орієнтованої на формування у кожної особистості рефлексивного, творчого, морального ставлення до власного життя і співвіднесення його з долею інших людей [18; 39]. Тому ми і проаналізували кращий світовий досвід функціонування існуючих моделей школи як відкритої системи. У загальному вигляді ми визначили, що основними її характеристиками є розширення соціальних контактів з сім'єю; взаємодія з установами додаткової освіти, культури, іншими соціальними інститутами; інтеграція зусиль педагогів з широким колом представників громадськості: випускниками школи, ветеранами, працівниками культури, спорту; співпраця педагогів і учнів з різними творчими колективами; винесення уроків, позаурочних занять за межі школи: у майстерні, лабораторії, на природу. Діяльність «відкритої» школи у тісній співдружності з іншими соціальними інститутами характеризується такими взаємопов'язаними напрямками: *по-перше*, це засвоєння і примноження соціального досвіду, створення необхідних, найбільш сприятливих умов для морального удосконалення, саморозвитку конкретної особи, повноцінної її самореалізації і самоактуалізації в найближчому оточенні, самовиховання в бажаному для соціуму напрямі; активізація всіма засобами, що є у суспільства, інтелектуального, емоційного, морального, культурного, фізичного розвитку особистості; *по-друге*, створення виховуючого середовища в сім'ї та найближчому оточенні, формування в мікросередовищі соціально схвалюваних групових і колективних норм, орієнтацій та цінностей, що визначають сприятливий психологічний клімат, забезпечують високий емоційний тонус, від яких залежить збереження референтної значущості такого оточення для особи; *по-третє*, процеси ресоціалізації і соціальної реабілітації, що передбачають використання комплексу заходів, спрямованих на подолання небажаних проявів поведінки, різного роду асоціальних відхилень, профілактику правопорушень дітей і підлітків, забезпечення соціальної допомоги і їхнього захисту з метою подолання соціальної дезадаптації і активного залучення до громадського життя [10; 156-157].

Для того, щоб представити модель формування в учнів загальноосвітньої школи толерантних взаємовідносин, виховання ціннісного ставлення до людини, ми брали за основу ідеї створення зарубіжних і вітчизняних моделей школи як відкритої системи і трактували її як комплекс, що включає взаємодію усіх соціальних інститутів, що беруть участь у вихованні особистості. Ми висунули завдання теоретичного обґрунтування умови ефективного впливу мікросоціуму, як відкритої соціально-педагогічної системи, що включає сім'ю, школу, позашкільні установи, а також експериментальне доведення умов оптимізації процесу моральної вихованості і налагодження гуманістичних взаємовідносин між вихованцями на різних рівнях. Нами були проаналізовані можливості виховного середовища, які суттєво змінюються в сучасних умовах. У визначенні потенційних складових виховного простору сьогодні заслуговують на увагу різноманітні за статусом і профілями діяльності недержавні асоційовані, корпоративні за структурно-організаційними принципами та управлінською специфікою центри і об'єднання соціокультурної, соціально-педагогічної та реабілітаційної спрямованості, які доповнюють державну інфраструктуру, залучають до волонтерської роботи, запрошують до співпраці учнів старших класів. Ці структури знаходяться на стадії нормативно-управлінського облаштування і налагодження взаємодії з владними структурами і проходять шлях становлення і гармонізації ціннісної пріоритетної сфери гуманістичних відносин, притаманних громадянському суспільству. На думку науковців актуальним завданням сучасної науки управління, що відповідає її гуманістичному призначенню, є розробка ефективних механізмів розв'язання складного комплексу проблем виховання і загальноосвітньої підготовки в ринкових умовах і з обмеженим фінансуванням. Цінними на даний час є розробки

стосовно функціонування міських загальноосвітніх комплексів, які являють собою структуру організаційних об'єктів, зміст спільної діяльності яких спрямований на реалізацію завдань загальної середньої освіти і виховання [20;30]. Соціально-ціннісна роль різноманітних патріотичних центрів, громадських організацій і об'єднань, фірм і масових рухів неминує ще більше буде зростати, а їх діяльність набудатиме загальнонаціональної значущості. Досягнення цієї багатовекторної мети, на нашу думку, передбачає якісно інакшу соціально-економічну ситуацію і загальний стан соціуму, коли набута ним стабільна зрілість внутрішнього потенціалу буде здатна до глобального протистояння і надійного стримування розвитку негативних тенденцій в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства. Не менш суттєвим нам видається організаційно-управлінське забезпечення дії механізмів поліфункціональної міжвідомчої взаємодії, спрямованої на раціональне використання ресурсів життєзабезпечення загальнонаціональних пріоритетів громадянськості і демократії в єдиному соціокультурному просторі. Йдеться про консолідацію і подальшу розробку соціальної політики, глибокого розуміння на рівні масової свідомості важливості досягнення гармонійної всеєдності поглядів, їх доленосної сутності для майбутнього країни, діяльності, спрямованої на реалізацію гуманістичних ідеалів громадянськості і демократії в якості загальнонаціонального пріоритету у вихованні [17;19]. Для нас важливим видається розуміння інтеграційних процесів у суспільстві і використання можливостей усіх виховних інститутів для формування у кожної особистості навиків толерантної взаємодії в міжособистісних відносинах, визнання гуманістичних пріоритетів, виховання ціннісного ставлення до людини, що виступають важливими передумовами створення громадянського суспільства. А результативність такої спільної роботи залежить від правильного вибору методологічних підходів і принципів взаємодії дорослих і дітей. У науці під методологічним підходом прийнято розуміти комплекс понять, ідей і способів, які використовуються у процесі пізнання чи перетворення конкретного об'єкта природної чи соціальної дійсності. У більшості випадків діяльність людей будується на основі не одного, а декількох підходів. Доповнюючи один одного, разом вони визначають стратегію, детермінують практику дій у конкретній ситуації і у визначеному проміжку часу. Визначення підходів, які в умовах взаємодії один з одним, можуть стати методологічною основою діяльності, спрямованої на моделювання і побудову ефективно діючої виховної системи гуманістичного типу, виявилось для нас досить непростою справою. Перш за все, ми визначалися стосовно методологічних засад спільних дій членів шкільного співтовариства. І робили це поетапно. Спочатку аналізували інваріантну, а потім і варіативну частину. Інваріантну складову, як і у Є.Н.Степанова [16;15] становили такі методологічні підходи, як системний, синергетичний, варіативно-модельний і особистісно орієнтований. Як правило, їх використовують у будь-якому шкільному співтоваристві з метою оптимального спрямування процесу формування і реалізації модельних уявлень про виховну систему. Варіативну частину можуть скласти один чи два підходи, які у найбільшій мірі відповідають своєрідності створення конкретної виховної системи. У нашому випадку – це культурологічний підхід. У процесі будь-якого моделювання, так і у виховній роботі відбувається уявне розкладання реальної системи – оригіналу на елементи, які тим чи іншим чином пов'язані між собою, тому системному підходу у нашому експерименті була відведена першочергова роль у розробці гуманістичної моделі і втіленні її у виховну практику.

Керуючись принципом самоорганізації і саморозвитку, ми детально вивчали процеси міжособистісного спілкування і відносин учнів у тих загальноосвітніх школах, у яких працювали, виявляли тенденції, внутрішні механізми і резерви розвитку гуманістичної системи виховання, визначали шляхи і способи удосконалення і оновлення виховної практики. Важливо, щоб змодельований майбутній стан виховної системи збігався з траєкторією досягнення системою оптимального рівня еволюції. Полілог дій, думок, мотивів, ціннісних установок членів шкільного співтовариства – необхідна умова створення ефективно і педагогічно доцільної виховної системи. «Уважне ставлення до думки кожного члена колективу, фіксація та облік різних точок зору мають суттєве значення для прогнозування шляхів розвитку системи, визначення найбільш повного спектру можливих варіантів її еволюції» [16;17]. Діалог педагогів, учнів і батьків у процесі формування модельних уявлень про майбутній стан виховної системи, безсумнівно, підвищує шанси на успіх спільної діяльності, спрямованої на досягнення визначеної мети.

У процесі дослідницької роботи ми дотримувалися і варіативно-модельного підходу, необхідність якого у виховній практиці зумовлена двома основними причинами. По-перше, стала очевидною неспроможність спроб створити єдину модель (програму) виховного процесу з метою формування толерантних міжособистісних відносин, виховання ціннісного ставлення до людини для всіх загальноосвітніх шкіл, які брали участь у експерименті. Педагоги давно виступають проти

шаблонів у вихованні. Ми взяли курс на реалізацію ідеї варіативності у визначенні цілей, змісту і способів організації освітньо-виховної діяльності, на створення у кожній школі своєї унікальної системи гуманістичного виховання учнів. По-друге, здійснення інноваційних підходів керівників і вихователів загальноосвітніх закладів стосовно перетворень у виховній практиці багато в чому залежить від психологічної, науково-методичної й організаційної готовності членів шкільного співтовариства. Базовими положеннями варіативного-модельного підходу у розробці гуманістичної виховної системи були названі: 1) різноманітність способів і умов організації шкільного життя і постійна їхня змінюваність детермінують варіативність цілей, змісту, форм і методів організації виховання; 2) формування уявлень про моделювання виховного процесу, які були б адекватними особливостям шкільного колективу і умовам його життєдіяльності, що сприяє оптимальному розгортанню виховної діяльності і підвищенню її ефективності; 3) створення моделі процесу виховання ціннісного ставлення до людини в учнів можливе лише за умов спільних зусиль педагогів, учнів і батьків у творчому процесі і досягненні ціннісно-орієнтаційної згоди; 4) уявлення про моделювання виховного процесу у загальноосвітній школі повинні формуватися на основі цілісного своєрідного образу навчального закладу; 5) процес моделювання виховної діяльності повинен бути безперервним, взаємозалежним. Тобто, в цілому, уявлення про моделювання гуманістичної виховної діяльності повинні адекватно відображати загальні, особливі і конкретні риси виховного процесу, враховувати інтереси, потреби, ціннісні орієнтації його учасників, бути пов'язаними із своєрідними умовами науково-методичного, кадрового, фінансово-матеріального забезпечення життєдіяльності освітнього закладу. Самі творці виховного процесу мають вирішувати, чи модель буде зображена у вигляді схеми, чи викладена у формі концепції виховної системи, враховуючи конкретні умови і ситуацію її подальшого застосування в педагогічній діяльності. Виховна система – це «живий» організм, у якому змінюється склад дітей і дорослих, коригуються міжособистісні та міжгрупові відносини, з'являються нові напрямки, форми і методи спільної діяльності, зміцнюються зв'язки з навколишнім соціальним і природним середовищем. Безперервність процесу моделювання обумовлюється і тим, що практично неможливо одержати абсолютно повну і достовірну інформацію про досить складний об'єкт, який потрібно змоделювати і скласти максимально точний прогноз його розвитку. А отже, неминуче внесення корективів в уявлення про моделювання виховної системи.

Сьогодні по відношенню до сфери виховання педагоги найбільшою мірою керуються особистісно-орієнтованим підходом. Дбаючи про гуманізацію взаємовідносин, його прихильники прагнуть перебороти відчуження учня від учителя, характерне для традиційної системи навчального закладу, змінити переважаючий в арсеналі педагогів соціоцентричний за своєю спрямованістю і авторитарний за характером процес вивчення і виховання учнів. А до провідних ідей-принципів такого підходу, якими ми керувалися у дослідницькій роботі, відносять самоактуалізацію, індивідуалізацію, суб'єктність вибору, творчість і створення ситуації успіху, довіри і підтримки. Їх зміст відображений у таких положеннях: а) важливо підтримувати і спонукати прагнення учнів до прояву і розвитку своїх природних і соціально набутих можливостей; б) з огляду на індивідуальні особливості вихованця необхідно всіляко сприяти їх подальшому розвитку; в) варто допомогти учневі стати справжнім суб'єктом життєдіяльності у себе в класі, у школі, сприяти формуванню і збагаченню його суб'єктного досвіду; г) педагогічно доцільно досягати того, щоб кожен учень жив, навчався і виховувався в умовах постійного вільного вибору змісту, форм і способів навчання, поведінки, мотивів; д) враховувати, що досягнення успіху в тому чи іншому виді діяльності сприяє формуванню позитивної "Я" концепції вихованця, стимулює процеси самоудосконалення і самостворення власного "Я"; е) вірити в дитину, довіряти їй, підтримувати прагнення до самореалізації і самоствердження (замість зайвої вимогливості і надмірного контролю), пам'ятати про те, що не зовнішні впливи, а внутрішня мотивація учня визначають успіх його навчання і виховання.

Ми використовували весь методичний арсенал особистісного орієнтованого підходу. За твердженням О.Бондаревської його складають форми, методи і прийоми, що відповідають таким вимогам, як діалогічність, діяльнісно-творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку особистості, надання необхідного простору волі для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і способів навчання і поведінки [2;17]. Інші вчені додають у цей перелік: діалог, ігрові і рефлексивні методи і прийоми, а також способи педагогічної підтримки особистості у процесі її саморозвитку. На думку Т.В.Фролової, використання особистісно орієнтованого підходу у вихованні школярів неможливе без застосування методів діагностики і самодіагностики [19; 48]. Ми розділяємо точку зору петербурзьких учених Є.І.Казакової і А.П.Тряпичіної, які справедливо вважають метод створення ситуації успіху найважливішим засобом особистісно орієнтованої педагогічної діяльності [7;16-32]. У процесі практичної експериментальної роботи в загальноосвітніх

навчальних закладах ми переконалися, яку важливу роль відіграють у моделюванні і прогнозуванні виховної системи обрані за основу методологічні підходи, а оволодіння сукупністю понять, ідей, прийомів і способів, які використовуються у процесі пізнання і перетворення соціальних об'єктів, стали для нас важливою умовою збагачення теоретичних педагогічних знань, які вплинули на удосконалення виховної практики.

Результати власних досліджень. Принципова відмінність пропонованої нами (розробленої, апробованої і впровадженої у шкільну практику) структурно-функціональної моделі виховання у школярів ціннісного ставлення до людини полягає в тому, що вона побудована не лише на оволодінні гуманістичною діяльністю, а й на глибоких знаннях з різних галузей людинознавства і на розумінні непересічної цінності людини. У моделі відображена багатофакторність виховного процесу, зумовлена об'єктивними і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать соціально-культурні особливості, культурні традиції країни, прийнята в ній система освіти. До суб'єктивних – особистісні якості вихователів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації учасників виховного процесу [1; 7]. Розроблена нами модель виступає ядром загальношкільного механізму цілеспрямованого формування соціального досвіду вихованців і має враховувати: по-перше, соціальне замовлення, оформлене на рівні різноманітних надособистісних соціальних систем – людських спільностей; по-друге, досягнутий рівень сформованості у вихованців окремих соціальних якостей і соціального досвіду в цілому; по-третє, особливості конкретної школи: умови, традиції, якісний склад педагогічного колективу, матеріальну базу. Тобто виховна робота школи є конкретним механізмом дії визначених фахівців. У визначенні *змістової* складової моделі виховної роботи враховується належність учнів до тієї чи іншої соціальної групи, їхня перетворювальна духовна і матеріальна діяльність з «розпредмечування» соціального досвіду на різних рівнях міжособистісного спілкування, що акумулювався в об'єктах соціальної культури або генерується у процесі функціонування людських спільностей. У виховній роботі нами були використані такі імперативи соціальних ролей, виконання яких передбачає опору на гуманістичний світогляд, громадянську позицію і відчуття своєї єдності з усім світом. Ми, в першу чергу, визначили ролі вихованців і можливості розуміння і прояву ціннісного ставлення до людини на різних рівнях [3; 21].

Ми переконалися, що наявність багатогранного колективного життя вихованців створює можливості для ефективної індивідуальної роботи, допомоги і підтримки кожного, хто цього потребує. З метою діагностики результатів виховання на початку і наприкінці роботи ми визначали рівень громадської активності вихованців і уміння співпрацювати з іншими – інтегральний показник сформованості соціального досвіду, що базується на ціннісному ставленні до людини. Під такою активністю ми розуміємо внутрішню готовність і практичну здатність вихованців брати участь у соціальному творенні в різних людських спільностях. Робота передбачала необхідний рівень сформованості у школярів організаційних здібностей, умінь організації міжособистісної взаємодії на засадах співдружності. Було проведено дослідження у процесі підготовки колективних творчих справ (КТС) і на основі анкетування, спостереження, усної бесіди, методів математичної статистики зроблений аналіз результатів творчої співпраці.

Висновки до даного фрагменту дослідження. Аналіз відповідей учнів по першій частині дослідження дав нам змогу шляхом підрахунку відповідей школярів визначити, в яких саме людських спільностях вихованці найкраще, а де слабше «відчувають» свою роль і за яких обставин здатні плідно діяти. Для встановлення рівня внутрішньої готовності вихованців до активного громадського життя, участі у соціально корисних справах на благо інших ми брали відношення середнього значення з усіх семи спільностей відношень кількості школярів, які називали конкретні справи чи пропонували продуктивні ідеї, до загальної кількості учасників, охоплених анкетуванням, і виражали його у відсотках. Якщо вважати, що кожна справа проводиться за етапами (за методикою – КТС) то, аналіз письмових відповідей учнів на другу частину анкетизації, дає змогу зробити висновок про те, яка кількість вихованців «не відчуває» важливості окремих етапів справи або взагалі їх пропускає. Для визначення рівня практичної здатності кожного до соціально цінної діяльності, спільного творення, втілення проекту ідеї в життя ми визначали відношення кількості учнів, які представили найповніші характеристики реалізації тієї чи іншої справи до загального числа учнів, охоплених анкетуванням, і подавали його у відсотках. Визначення рівня внутрішньої готовності вихованців до соціального творення у розрізі кожної спільності, дало змогу вихователю визначити, стосовно якої із них потрібно посилити роботу, доповнити її більшою кількістю соціально-етичних вправ і разом з учнями запропонувати шляхи їх розв'язання. Оцінюючи рівень практичної здатності вихованців до соціальної діяльності ми визначили, на яких саме етапах треба посилити увагу учнів, отримали можливість цілеспрямовано

моделювати структуру соціальної діяльності.

Для того, щоб розроблена модель виховної системи не залишилась мертвою схемою, не припинила своє існування через короткий проміжок часу, було продумано механізми її постійного самовідтворення й удосконалення. Їх роль виконує система управління творчою групою педагогів-вихователів та учнівське самоврядування. У нашому розумінні ціннісні ставлення до людей, інших об'єктів живої природи у вихованців можуть формуватися лише на основі різного типу відношень, які виникають між ними. Гуманістичні міжособистісні взаємовідносини між учнями і членами мікро- і макросоціуму сприяють становленню особистості, виробленню ціннісних орієнтацій і установок стосовно різних об'єктів їхнього оточення. Концепцію відносин психологічний словник представляє у вигляді сукупності теоретичних уявлень, згідно з якими ядром особистості виступає індивідуально-цілісна система її суб'єктивно-оцінних, свідомо вироблених ставлень до дійсності, що виражається в інтегрованих досвіді взаємовідносин з іншими людьми в умовах соціального оточення. Позитивний чи негативний досвід відносин між людьми однозначно формує і відповідну систему внутрішніх ставлень. Зважаючи на те, що ціннісне ставлення до об'єкта відношень може виникати, переважно на фоні гуманістичних відносин, гуманізація виховного процесу і взаємовідносини, що розвиваються на його основі визначають глибинний зміст розробленої у ході нашої дослідницько-експериментальної роботи структурно-функціональної моделі виховання у школярів ціннісного ставлення до людини.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості / Бех І.Д.: У 2.кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади.- К.: Либідь, 2003.-344с.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика.-1997.-№4.-С.16-21.
3. Виховні технології / Упоряд. В.Варава, В.Зоц.-К.: Ред. Загальнопед.газ., 2004.-120с.- (Бібліотека «Шк. світу»).
4. Вознюк. Н.М. Етико-педагогічні основи формування особистості / Вознюк. Н.М.-К. : Центр навчальної літератури, 2005.-196с.
5. Єрмаков І.Г. Виховання життєтворчості: моделі виховних систем / І. Г. Єрмаков - Х. : Вид.група «Основа», 2006.-224с.
6. Закон України «Про Загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004-2008 роки» від 18.11.2003р.- №1281-IV
7. Казакова Е.И. Диалог на лестнице успеха / Казакова Е.И., Тряпицына А.П. / Казакова Е.И., Тряпицына А.П. - СПб, 1997.- 246с.
8. Коваленко Є.І. Історія зарубіжної педагогіки / Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. / Заг.ред. Є.І. Коваленко. - К. : Центр навчальної літератури, 2006.-664с.;
9. Краткий философский словарь / Под ред. А.П. Алексева.-М.: Проспект, 2002.-492с.
10. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики. / Мустаева Ф.А. - М. : Академпроект, Екатеринбург: Деловая книга, 2002.-416с.,
11. Носс И.Н. Введение в практику психологического исследования. / Носс И.Н., Васина Н.В. - М. : Изд-во Института психотерапии, 2004.-348с.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2003р.-№877 «Про затвердження Програми реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин на 2003-2010 роки»
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2004р.-№264 «Про затвердження Концепції стратегії дій Уряду, спрямованих на запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу на період до 2011 року.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2006р.-№623 «Про затвердження програми подолання дитячої безпритульності та бездоглядності на 2005-2010рр.»
15. Сафронова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе / Сафронова В.М. - М. :ACADEMIA, 2002.-196с.
16. Степанов Е.Н. Методология моделирования воспитательной системы образовательного учреждения / Степанов Е.Н. // Педагогика.-№ 4, 2001.-С.14-19.
17. Филонов Г.Н. Воспитание: традиции и современность / Филонов Г.Н. // Педагогика, 2003.-№7.-С.14-21.
18. Филонов Г.Н. Воспитательный процесс как открытая система / Филонов Г.Н. // Педагогика – 1998.-№8.- С.35-40.
19. Фролова Т.В. Индивидуальная поддержка школьника / Т. В. Фролова // Воспитательная система школы: проблемы управления / Под ред. В.А. Караковского и др. - М. : Академия, 1997. - 236с., 48
20. Шайхелисламов Р.Ф. Городской образовательный комплекс как объект управления образованием / Шайхелисламов Р.Ф. // Педагогика - 2002.-№6.-С.29-34.
21. Штайнер Рудольф. Оновлення педагогіки / Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки/ Уклад. і автори вступних статей Є.І. Коваленко, Н.І. Белкіна. Заг. Ред. Є.І. Коваленко.- Київ: Центр навчальної літератури, 2006.-664с.-С.579-594., 577-578].